

Аграрен университет – Пловдив, Научни трудове, т. LXV, кн. 1, 2023 г.
Научна конференция „Ролята на фамилия бизнес за устойчиво развитие“
Agricultural University – Plovdiv, Scientific Works, vol. LXV, book 1, 2023
Scientific Conference "The role of family business for sustainable development"

[DOI: 10.22620/sciworks.2023.01.004](https://doi.org/10.22620/sciworks.2023.01.004)

**РОЛЯТА НА КООПЕРАЦИИТЕ ЗА СПРАВЯНЕ СЪС СОЦИАЛНО-
ИКОНОМИЧЕСКИ ПРЕДЗИВКАТЕЛСТВА И КРИЗИ¹**
**THE ROLE OF COOPERATIVES IN DEALING WITH SOCIO-ECONOMIC
CHALLENGES AND CRISES**

Цветелина Маринова
Tsvetelina Marinova

Нов български университет
New Bulgarian University

E-mail: tsvetelina.marinova@gmail.com

Резюме

Кооперациите имат вековни традиции в България и в света. Тяхната поява и развитие са свързани с необходимостта от решаването на значими социално-икономически проблеми преди всичко в периоди на дълбоки кризи и икономически и обществени трансформации. От началото на 21 век и в контекста на поредицата от финансови и икономически кризи, пандемията от Ковид-19 и растящи рискове пред икономиките, кооперациите играят важна роля за осигуряване на заетост, в борбата с бедността и неравенството, удовлетворяват потребности и осигуряват благосъстоянието на хората чрез производството и предлагането на продукти и услуги на своите членове и на пазара. Кооперациите са устойчиви организации, тъй като се основават върху ценности и принципи като: самопомощ, самоотговорност, демократично управление, доброволно участие, икономическо участие на членовете, солидарност, равенство, справедливост, грижа за общността. Настоящото изследване има за цел да анализира ролята на кооперациите за справяне със социално-икономическите предизвикателства и приносът им към устойчивото развитие на икономиките и обществото.

Ключови думи: кооперации, икономически кризи, устойчиво развитие

¹ Настоящата публикация е разработена в съответствие с изпълнението на работната програма по проект "Кооперативни модели за правене на бизнес в България и потенциалът им за прилагане на иновативни управленски решения", финансиран от Фонд „Научни изследвания“, Конкурс „Фундаментални научни изследвания-2022 г.“, Договор № КП-06-Н65/1

Abstract

Cooperatives have had centuries-old traditions in Bulgaria and in the world. Their emergence and development have been related to the need to solve significant socio-economic problems, especially, in periods of deep crises and economic and social transformations. Since the beginning of the 21st century and in the context of the series of financial and economic crises, the Covid-19 pandemic and rising risks to the economies, cooperatives have played an important role in securing employment, in the fight against poverty and inequality, satisfying unmet needs and ensuring people's well-being through the production and supply of products and services to its members and the market. Cooperatives are sustainable organizations because they are based on values and principles such as: self-help, self-responsibility, democratic governance, voluntary participation, economic participation of members, solidarity, equality, justice, community care. The present study aims to analyze the role of cooperatives in addressing socio-economic challenges and their contribution to the sustainable development of economies and societies.

Key words: cooperatives, economic crises, sustainable development

ВЪВЕДЕНИЕ

От началото на 21 век Европа и светът са изправени пред непрекъснати финансови и икономически кризи, а пандемията от Ковид-19 и войните изостриха и задълбочиха проблемите на заетостта, бедността, неравенството, социалната изолация и изключване. Невъзможността за разрешаване на тази проблеми от държавата и чрез пазарните механизми изведе на преден план необходимостта от самоорганизация и самопомощ сред хората, участието им в инициативи и проекти на общностно и локално ниво. Създаването на различни типове граждански организации се превърна в алтернатива на държавната намеса и пазара. В този контекст започна ускорено и динамично развитие на сектора на социалната и солидарна икономика, както в развитите, така и в развиващите се страни.

Кооперациите са в центъра на социалната и солидарна икономика не само в Европа, но и в света. Принципите и ценностите, върху които те функционират, са в основата на техния капацитет да спомагат за решаването на значими социално-икономически въпроси и да стимулират обществена и икономическа трансформация. В тази връзка основната хипотеза на статията е, че кооперациите допринасят за разрешаването на важни проблеми на икономическото и социалното развитие и в дългосрочен план трансформират икономиките и съществуващия социален модел.

Настоящото изследване има за цел да анализира ролята на кооперациите за справяне със социално-икономическите предизвикателства и приносът им към устойчиво развитие на икономиките и обществата. Такива изследвания са особено важни и необходими както на национално, така и на европейско и световно ниво. Кооперациите заемат все по-важно място в изследванията и стратегиите за развитие на учени и изследователи, експерти и политици.

МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ

Ролята на кооперациите за справяне с кризи и основни социално-икономически проблеми е уместно да се изследва както в исторически, така и в съвременен, сравнителен план. Настоящата статия представлява един опит в тази посока, разглеждайки от една страна способността на кооперациите да отговорят на икономическите и социалните предизвикателства и от друга страна дискутирайки ролята им за устойчивото развитие на икономиките.

Кооперациите се раждат и развиват в периоди на дълбоки трансформации и кризи. В Европа първите кооперации се появяват в средата на 19 век като организации за взаимопомощ и солидарност на земеделци и занаятчии за социална защита. Индустриалната революция и аграрните кризи стимулират появата на потребителните и земеделските кооперации в Англия и Германия, които бързо се разпространяват в останалите държави. Те се основават от лица, споделящи обща потребност и колективна идентичност в общност. Важно роля придобиват земеделските кооперации и кредитните и спестовните дружества, които удовлетворяват нуждите от кредит на малките производители и спомагат за борба срещу лихварството и едрите земевладелци.

От началото на 20 век и особено в периода на Великата депресия широко разпространение имат потребителните, жилищните, работническите, кредитните, застрахователните и други видове кооперации. Силен тласък в развитието на кооперациите представляват кризите и промените през 70-те и на 80-те години на 20 век, освобождаването на социалната държава от част от отговорностите, появата на нови форми на солидарност и развитието на гражданското общество².

В България и в останалите балкански държави кооперациите се появяват почти едновременно с тези в Западна Европа, след средата на 19 век, и претърпяват бързо разпространение и развитие през първата половина на 20 век. Войните, кризите, икономическата изостаналост, както и специфичните политически, социални и културни условия в балканските държави оказват силно влияние върху кооперативния сектор и го превръщат във водещ фактор за развитието и модернизацията на региона до Втората световна война.

Кооперациите играят важна роля в производството и изкупуването на земеделски стоки, извършват доставки на промишлени стоки, повишават участието си в търговията и се превръщат във водещи кредитни и спестовни дружества, подпомагат реализацията на проекти за водоснабдяване, електрификация и други. В годините на социализма кооперациите са напълно разрушени, част от тях са национализирани, а други са заставени да прекратят своето съществуване³.

От началото на 21 век ролята на кооперациите в насърчаването на устойчивото развитие на икономиките и обществата непрекъснато нараства въпреки че съществуват значителни различия в степента на тяхното развитие

² Виж например Defourny, Develtere (1999) и Moulaert, Ailenei (2005)

³ Виж Marinova (2021), Palazov (1935), Ganev (1932). Tsentralen kooperativen sayuz (1986), Aleksic (2012), Angelache, (2018), Gnjatovic (2010), Mladenatz (1933), др.

и множество ендегенни и екзогенни за държавите фактори и условия, които обуславят тяхното разпространение и роля.

В дефиницията на Международния кооперативен алианс (ICA), използвана широко на национално ниво, както и от международните организации, „кооперацията е автономна асоциация на лица, обединени доброволно, за да посрещнат своите общи икономически, социални и културни нужди и стремежи чрез съвместно притежавано и демократично контролирано предприятие“. Нещо повече, кооперациите функционират на основата на специфични принципи и споделят ценности, които ги отличават от традиционните предприятия и бизнес. Техни водещи ценности са: самопомощта, самоотговорността, демокрацията, равенството, справедливостта и солидарността, честността, откритостта, социалната отговорност и грижата за другите. Освен това принципите на кооперацията се отнасят до: доброволното и отвореното членство, демократичен контрол на членовете, икономическото участие на членовете, автономията и независимостта, загрижеността за общността и т.н.

Кооперациите са интегрална част от сектора на социалната и солидарна икономика в Европа и света, чието съвременно развитие започва през 70-те години на 20 век. През последните години този сектор се развива ускорено и динамично като алтернатива на държавата и пазара чрез създаването на т.нар социален бизнес и нови бизнес модели, които работят за устойчивото развитие на своите членове и общности чрез политики и действия, одобрени от членовете на организацията.

На 9 декември 2021 г. Европейската комисия прие нов План за действие за социалната икономика, в който ясно определя субектите и принципите на социалната и солидарна икономика. Социалната икономика обхваща субекти, които споделят следните основни общи принципи и характеристики: предимство на хората, както и на социалните и/или екологичните цели пред печалбата, реинвестиране на по-голямата част от печалбите и излишъците за извършване на дейности в интерес на членовете/потребителите („колективен интерес“) или обществото като цяло („общ интерес“) и демократично управление и/или споделено управление. Тя се отнася до четири основни субекти, предоставящи стоки и услуги на своите членове или на цялото общество: кооперации, взаимоспомагателни дружества, асоциации (включително благотворителни) и фондации. Социалните предприятия представляват част от социалната икономика. Социалната и солидарната икономика е част и от актуализираната Индустриална стратегия на ЕС като една от четиринадесетте екосистеми.

Организациите на социалната и солидарна икономика са ориентирани към постигането на социални и екологични цели като тяхното социално социално въздействие се разглежда преди всичко в създаването на заетост, трудовата интеграция, предоставянето на социални услуги, стимулирането на местната икономика чрез производство на стоки и услуги и др. В тази връзка на 18 април 2023 г. Генералната асамблея на ООН прие резолюция „Подкрепа за социалната и солидарна икономика за устойчиво развитие“ (A/77/L.60), в която за първи път се предлага официална дефиниция на социалната и

солидарната икономика и се признава, че тя може да допринесе за постигането и локализирането на целите на устойчивото развитие.

Данните на Международния кооперативен алианс за 2020 г. показват, че повече от 12% от човечеството участва в кооперация, а техният брой в света е повече от три милиона. Най-големите триста кооперации и взаимоспомагателни дружества отчитат общ оборот от 2146 милиарда щатски долара. Кооперациите осигуряват работа или възможности за работа на 280 милиона души по целия свят, или на 10% от заетото население на света⁴.

В Европейския съюз (ЕС) има 250 000 кооперации, собственост на 163 милиона граждани (една трета от населението на ЕС) и в които работят 5,4 милиона души. Техният пазарен дял по отрасли е както следва:

- Селско стопанство - 83% в Холандия, 79% във Финландия, 55% в Италия и 50% във Франция;
- Горско стопанство - 60% в Швеция и 31% във Финландия;
- Банков сектор - 50% във Франция, 37% в Кипър, 35% във Финландия, 31% в Австрия и 21% в Германия;
- Търговия на дребно - 36% във Финландия и 20% в Швеция;
- Фармацевтични и здравни грижи - 21% в Испания и 18% в Белгия⁵.

В по-общ план в Европа има 2,8 млн. организации на социалната и солидарна икономика, които осигуряват 13 млн. работни места, или 6.3% от работната сила. Във Франция, например, секторът създава 10% от БВП, 14% от работните места, 200 000 социални предприятия, от които 22,600 кооперации, 1,3 млн. заети в кооперациите, или 5% от работната сила, с 329,3 млрд. евро оборот⁶.

В балканските държави секторът на социалната и солидарна икономика и по-специално кооперациите остават по-слабо развити в сравнение с държавите от Западна и Южна Европа. На Балканите, например, в България и Румъния, секторът формира около 1-2% от БВП и в него са заети едва около 1% от населението.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

Развитието на организациите на социалната и солидарна икономика и преди всичко на кооперациите се превърна във важна предпоставка за справяне с основни икономически и социални проблеми и за социално-икономическо сближаване в ЕС. Това е резултат от принципите и ценностите, върху които функционират и техния капацитет да предлагат нетрадиционни и иновативни решения на проблемите със заетостта, бедността и социалното изключване. Поставайки хората, техните способности и потребности в центъра на икономиката, организациите на сектора се превръщат в движеща сила на преобразуването на съществуващия икономически модел в Европа и света. Пандемията от коронавирус предизвиква нарастване на значението на

⁴ World Cooperative Monitor (2020)

⁵ Виж Европейска комисия на: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/proximity-and-social-economy/social-economy-eu/cooperatives_en

⁶ Виж Coop Fr <https://www.entreprises.coop/des-chiffres-qui-pesent>

организациите на социалната и солидарна икономика не само в процеса на икономическо възстановяване, но и ролята им за създаване на инклузивна и устойчива икономика.

Кооперациите представляват водещ модел на социални предприятия в Западна и Южна Европа. Въпреки това на равнище ЕС, както видяхме по-горе, се наблюдава неравномерно развитие и наличието на неизползван потенциал на сектора за икономиката и създаването на работни места. Кооперативният модел има капацитет да се справя с предизвикателствата на прехода към устойчивост чрез борба с бедността, равенство и икономическо и социално изключване. Като социални организации, икономически и екологични актьори кооперациите много често осъществяват и трите цели едновременно. Кооперациите и организациите на социалната икономика са най-ефективни на място ниво, където те създават и обединяват местни общности чрез ежедневни взаимодействия между членове и нечленове. Кооперативният модел е добре функциониращ като местен икономически модел чрез реинвестирането на печалби и икономическо участие на членовете. Грижата за общността е на местно ниво като те могат да стимулират различни дейности като инвестиции, образование и предоставянето на различни услуги и заетост. Кооперациите създават и развиват социален капитал, висока степен на доверие между членовете и управлението на организацията.

В България и в другите балкански държави основна причина за по-слабото развитие на кооперациите и в по-общ план на социалната и солидарна икономика е опитът от миналото, при който държавата унищожи една инклузивна и демократична стопанска институция като кооперацията и я превърна в екстрактивна и силно политически зависима и подчинена при социализма. В този смисъл съвременното развитие на кооперациите е резултат от зависимостта от пътя, непознаването на идеите, ценностите и принципите на тези социални организации в Европа и света, както и доминацията на индивидуалния над колективния и обществен интерес в периода на преход от социализъм към демокрация и пазарна икономика.

По време на пандемията от Ковид-19 кооперациите в Европа и по света изиграха важна роля за преодоляване на ефектите върху местните икономики и хората чрез: създаване на кампании за набиране на средства и пренасочване на вече съществуващи средства за възстановяване, осигуряване на производство и дистрибуция на храни и други стоки от първа необходимост, търговия на дребно, пренасочване на производството към необходими консумативи като дезинфектанти за ръце и маски за лице и разпространението им за групи с висок риск, включително работници на първа линия в здравеопазването и др.⁷

На Балканите кооперациите са изправени пред редица предизвикателства, сред които слабото познаване на концепциите и ползите от тях, ограничените възможности за финансиране на сектора, все още труден достъп до пазара и силната конкуренция с традиционните предприятия. На този фон по-нататъшно развитие на научните изследвания, обучението на

⁷ Виж за повече информация Международната организация на труда: https://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/news/WCMS_740254/lang--en/index.htm

младите хора и по-широки групи граждани в областта на социалното предприемачество и по-активното включване на всички заинтересовани страни в разработването и прилагането на публични политики са от съществено значение.

На национално и международно ниво в основна цел се превръща създаването на благоприятна екосистема за функционирането на различните видове кооперации и за пълно разгръщане на техния потенциал за удовлетворяване на потребностите, както на техните членове, така и на цялото общество⁸.

ИЗВОДИ

Кооперациите имат вековни традиции в Европа и в света за решаване на значими социално-икономически предизвикателства и кризи. Сравнянето с ефектите от съвременните кризи, пандемии и войните не е по силите на нито една държава, както и на пазарните сили. В този смисъл инициативите и организациите на гражданското общество, основани на самоорганизация, самопомощ, солидарност и икономическо участие на членовете, представляват несъмнено алтернатива и то в дългосрочен план. Те притежават потенциал да трансформират икономическия и социален модел в Европа и извън нея.

Изследванията върху опита и практиките на кооперациите както в историческа, така и в съвременна перспектива показват, че те са устойчиви бизнес организации в кризисни периоди, способни да се адаптират и да предлагат иновативни решения на съществуващите проблеми. В същото време обаче заслужават внимание и техните слаби страни и уязвимост, които също в кризи ясно се очертават и които настоящата статия, поради ограничения обем, не анализира.

REFERENCES

- Aleksic, V.*, 2012. Belgrade Cooperative and its Role in the Economic Development of Serbia from the late 19th to the Early 20th Century, Bankarstvo/6.
- Angelache, C.*, 2018. National Cooperative System – Component of Economic and Social Development, Romanian Statistical Review, vol. 4 /2018.
- Defourny, J., P., Develtere*, 1999. Origines et contours de l'économie sociale au Nord et au Sud, Dans « L'économie sociale au Nord et au Sud », Editions De Boeck, Bruxelles, pp.25-50.
- European Commission, Social Economy Action Plan « Building an economy that works for people: an action plan for the social economy”, 9th December 2021.
- Ganev, Kh.*, (1932). Krizi, karteli, kooperatsii. – Central State Archive, fund 1456K, file 1, a.u. 63.

⁸ United Nations General Assembly, Resolution “Promoting the Social and Solidarity Economy for Sustainable Development (A/77/L.60) Promoting the social and solidarity economy for sustainable development”, adopted on 18th April 2023

- Gnjatovic, D.*, 2010. Farming Credit Cooperatives, the First Institutions for Financing Agricultural Development in Serbia, *Bankarstvo*, 39(3–4): 14–35.
- International Cooperative Alliance, 2020. *World Cooperative Monitor 2020*.
- Marinova, Ts.*, 2021. Sotsialna i solidarna i ekonomika i finansi na Balkanite i v Evropa. Istorichesko razvitiye, s"vremenni idei, institutsii i politiki, Sofiya: Kliment Okhridski".
- Mladenatz, G.*, 1933. L'économie coopérative, *la Revue des Etudes coopératives* (2/1933).
- Moulart, F., O. Ailenei*, 2005. Social Economy, Third Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present. *Urban Studies*, Vol. 42, No. 11, 2037–2053.
- Palazov, I. (1935). *Teoriya i praktika na kooperatsiyata. Osnovni nachala*, Sofiya: Knipegraf.
- Tsentralen kooperativen sayuz, 1986. *Istoriya na kooperativnoto dvizheniye v Balgariya*, tom parvi, vtori i treti. Sofiya: Izdatelstvo na Otechestveniya front.